

А. В. Стойка,
к. держ. упр., Донецький державний університет управління

СОЦІАЛЬНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто систему соціального захисту населення в Україні. Запропоновано шляхи удосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави на підставі аналізу деяких складових соціальної сфери.

The article considers the system of social protection of population in Ukraine. The ways of improvement of the state's social functions realization on the basis of certain components of social sphere analysis are proposed.

АКТУАЛЬНІСТЬ

У контексті формування державної соціальної політики особливого значення набуває адекватна оцінка потреб населення та можливостей суспільства їх забезпечити. Відповідно нагальною необхідністю стає запровадження у практику статистичного аналізу та управління, розробки цільових програм системи індикаторів рівня життя населення, соціальних нормативів та стандартів. Це дозволить не тільки налагодити моніторинг рівня життя населення, а й активно впливати на його зростання як у кількісному, так і в структурно-якісному плані.

Глибока соціально-економічна криза в Україні спричинила катастрофічне погіршення демографічної ситуації. Такий висновок ґрунтується на результатах статистичного аналізу динаміки відтворення населення, на дослідженнях характеру та особливостей соціальної сфери з боку генези її чинників, механізму взаємодії її складових. При аналізі варто користуватися показниками народжуваності — смертності, кількості шлюбів — розлучень, міського-сільського населення, вікового складу. З чотирьох можливих одиниць виміру — подушне обчислення, індекс, відсотки, коефіцієнт на 1000 чол. нас. — частіше використовуються два останніх. Але ці показники не є єдиними, на яких базується всебічний аналіз соціальної сфери. Так, В. Александров досліджує соціальні особливості освітніх послуг [1],

В. Борейко наголошує на удосконаленні оподаткування як інструменту забезпечення соціальної сфери [2], А. Жулін проводить моніторинг використання адміністративних регламентів [3], Е. Капогузов аналізує теоретичні основи й практику реалізації реформи державного управління [4].

Однак, дослідження, присвячені стану соціальної сфери і реформуванню її забезпечення, завжди є актуальними, тобто метою статті є розробка шляхів удосконалення реалізації соціальної функції держави на підставі аналізу деяких складових соціальної сфери.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ СТАТТІ

Особливості сучасної демографічної ситуації в Україні полягають, перш за все, в таких змінах показників народжуваності й смертності населення, що призводять до зменшення його чисельності — депопуляції. Так, з 1985 року кількісний показник народжуваності падає на 40%. Водночас в 1990 році було досягнуто зменшення смертності дітей до 1 року відносно вказаного року. Але за наступні 6 років цей показник знову зріс. 14,5 померлих немовлят на 1000 новонароджених — це вдвічі більше, ніж у розвинutih країнах. Це спричиняється фізичною виснаженістю матерів; відсутність можливостей у породілі заощадити необхідні кошти на набір ліків, перев'язочний матеріал, пелюшки, які необхідно

брати в пологовий будинок, призводить до збільшення кількості пологів поза межами медичних закладів, що проходить в антисанітарних умовах [1, с. 17]. Екологічна та епідеміологічна ситуації в Одеській та Донецькій областях спричиняють найвищу в Україні смертність немовлят.

У сільській місцевості народжується відносно міста четверта частина дітей, оскільки саме в містах зосереджена більша частина населення, яка спроможна на відтворення. Демографічну кризу не слід пов'язувати з відомими подіями 1985, 1991 років та розпочатими тоді відповідними процесами. Депопуляція населення почалася ще в 1979 році із сід України і охопила тепер більше 90% відсотків сільських адміністративних районів. Лише 4 області (Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська та Чернігівська) мають природний приріст населення. Значною мірою цьому сприяє збережений традиційний уклад життя.

Кількість померлих почала перевищувати кількість народжених цілому по Україні з 1990 року. Підвищення смертності спостерігається у всіх вікових групах. Зростає тягар хвороб в результаті кризових явищ в економіці та соціальній сфері, шкідливих умов праці, зловживання алкоголем, наркотиками, курінням приводить до зменшення середньої довготи життя, зростання захворюваності, до зниження соціальної активності населення, зокрема його працездатності, трудового потенціалу. Збільшення кількості важко розв'язуваних проблем призводить до послаблення "волі до життя", що призводить до поширення відмови від самого життя, зафіксованого статистикою самогубств. Ситуація вимагає активної роботи соціальних інституцій.

Найгірша ситуація зі смертністю в Чернігівській, Сумській, Луганській областях. Коефіцієнт довготи життя там в середньому на 7 одиниць менше, ніж у Києві. Подібний перепад у світі ніколи не зустрічався в одній країні, хіба що в двох різних. Тобто існує стійка тенденція до зменшення природного приросту населення. Депопуляція набула стійкого характеру і в близькій перспективі не можна розраховувати на зниження її темпів. Є підстави очікувати посилення цього процесу. Оскільки знизився потенціал відтворення населення, то звідси йде тенденція старіння, особливо в сільській місцевості. Процес постаріння населення має наступні наслідки: працездатні особи мають високе "навантаження" особами непрацездатного віку. Також така тенденція спричиняє до збільшення потреб в послугах сфери охорони здоров'я. Все це разом призводить до збільшення потреби у фінансах, а при їх недостатці

в населення — у соціальному захисті.

Небажані зміни відбуваються у шлюбно-родинному побуті, де спостерігається слабе бажання увіковічити себе в потомстві. Водночас спостерігається зменшення кількості укладених шлюбів. Саме економічна ситуація в Україні спонукає молодь не поспішати створювати сім'ї. Внаслідок демократизації суспільства поширюється так звана "нова мораль": шлюб можна не реєструвати. Ще одним важливим фактором, який впливає на демографічну ситуацію, є тенденція збільшення кількості розлучень — 63,3% шлюбів розпадається. Така ситуація є джерелом різноманітних соціальних проблем.

Формування деструктивних процесів у сучасній демографічній реальності України дали підстави стверджувати, що ми стали сучасникам унікального феномена новітньої демографічної історії України: вперше в мирний час у нас набирають сили явища, які раніше зазвичай мали місце тільки у відносно короткочасні періоди війн. Знижується не лише кількість, а і якість суспільства, що автоматично приводить до зміни народонаселення, оскільки широко розповсюджене планування кількості дітей в сім'ї, а також міняються ціннісні орієнтації щодо сім'ї. Отже, названі в роботі напрями соціального захисту довгий час ще будуть актуальними.

Життя вимагає звернути увагу на демографічну політику, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме соцзахисту і допоможе розв'язати ряд питань соціальної політики.

Система соціального захисту в Україні перебуває в кризовому стані. Невдоволеними є пенсіонери, більшість з них добросовісно пропрацювали десятки років на виробництві, але тепер позбулися своїх накопичень, а на свою пенсію навіть не мають можливості заплатити за квартиру, не можуть нормально харчуватися, купити обнову, поремонтувати телевізор. Невдоволені працівники бюджетної сфери, що по кілька місяців не можуть одержати заробітну плату, оскільки у держави не має для цього коштів. Невдоволений також уряд, оскільки соціальні виплати зайняли в бюджеті таке місце, що внаслідок їх обов'язковості потіснили всі інші витрати, передусім інвестиції. Вести мову про вихід з кризи за умов зменшення інвестицій дуже важко.

Економічною основою соціально орієнтованої держави є багатоукладність форм власності. Їх взаємодія та конкуренція забезпечують гнучкість економіки, пристосування виробництва до потреб споживання, що досягається відповідністю про-

цесів усупільнення ефективного поєднанню різних рівнів господарського маневру — народногосподарського, міжгалузевого, галузевого, внутрішньогалузевого з господарським маневром на рівні малих підприємств тощо. Організація соціального життя ґрунтується на взаємодії держави, працедавців та профспілок. Держава має міцну податкову систему, активно впливає на інвестиційну та торговельну діяльність, організує розгалужену й водночас диференційовану та адресну систему соціальних виплат, беручи у ній участь.

Спочатку, дійсно, працедавцями ця система була зустрінута без ентузіазму. Багато з них виступали проти неї. Тому державі, спираючись на допомогу інших соціальних сил та тієї частини працедавців, котрі розуміли вимоги часу, доводилося докласти значних зусиль до впровадження нової системи соціальної взаємодії.

Зростання рівня споживання населення, що досягалося завдяки підвищенню рівня заробітної плати та соціальних виплат, дозволило значно інтенсифікувати процеси праці та виробництва, активно впроваджувати, а головне — ефективно освоювати нову техніку, одержати значно більші доходи. З іншого боку, зростання заробітної плати та доходів працівників значно розширило місткість внутрішнього ринку, дозволило нарощувати обсяги виробництва. Це зрештою практично переконало у вигідності, прибутковості нової системи для всіх сторін. Поступове її розповсюдження в країнах Західної Європи, з одного боку, і відсутність дієвого зв'язку між системою стимулювання та інтенсивністю й результативністю праці в адміністративно-розподільчій економіці — з другого, зумовило відставання останньої у зростанні продуктивності праці, її поразку в змаганні з капіталістичною економікою, що зайнялася, нарешті, вирішенням соціальних проблем.

Відіграючи активну роль у проведеному соціальному політику, держава у ринковій економіці не перетворюється у відділ соціального забезпечення [5]. Організація системи соціального захисту забезпечує зворотній зв'язок між рівнем соціальних послуг, інтенсивністю і результатами праці окремого працівника, загальними економічними результатами виробництва та комерційно-фінансовою діяльністю господарських організацій.

Одним із найбільш складних для ринкової економіки є питання про захист, страхування від безробіття. Навіть соціально орієнтована держава не гарантує обов'язкової зайнятості. В ринковій економіці ця проблема вирішується між працівником та працедавцем або відповідно між їх

представниками — об'єднаннями профспілок та об'єднаннями працедавців.

Децентралізація соціальних зобов'язань держави — об'єктивна вимога часу. З метою удосконалення розподілу видаткових повноважень між органами влади центрального та місцевого рівня і органами місцевого самоврядування, а також з метою формування моделі більш ефективного використання наявних фінансових коштів та залучення додаткових коштів задля фінансування соціальної сфери на рівні державних соціальних стандартів пропонується вжити такі заходи.

1. Внести зміни та доповнення до Бюджетного кодексу України стосовно: забезпечення державних функцій — освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення, що має відбуватися за рахунок закріплених джерел доходів і трансфертів; розробки механізму урахування підвищення потреб слаборозвинених і депресивних регіонів у формулі розрахунку дохідної частини місцевих бюджетів, з метою підвищення ефективності надання їм субвенцій; розширення прав місцевих органів щодо здійснення бюджетних запозичень.

2. Внести зміни до Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" стосовно: врахування місцевої специфіки при розробці методології визначення нормативів соціальних видатків; визначення параметрів соціального стандарту для дотаційних регіонів, основою якого має стати прожитковий мінімум; встановлення гнучкої системи змін державних соціальних стандартів та соціальних гарантій, відповідно до змін економічного становища.

3. Розробити та прийняти рамкові законодавчі акти, які унормували б питання:

— введення спеціального принципу співфінансування соціальних витрат — надання субвенцій має бути забезпечене участю місцевих бюджетів у фінансуванні витрат, тим самим місцеві органи будуть стимулюватися підтримувати певний рівень фінансування послуг соціальної сфери;

— залучення приватного сектора для укладення контрактів із приватними і неприбутковими організаціями на надання місцевих послуг, що дозволить знизити витрати на надання таких послуг;

— укладання контрактів між різними місцевими органами на надання послуг соціального характеру;

— функціонування територіальних позабюджетних соціальних фондів, розробка механізмів направлення громадськими, некомерційними і комерційними організаціями коштів до таких фондів;

— формування місцевих соціальних бюджетів, створення міжрегіональних соціальних проектів та їх фінансове забезпечення.

Зазначені шляхи реформування механізмів надання суспільних благ та соціальних послуг на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць будуть сприяти забезпеченню на відповідному рівні потреб мешканців усіх територій, подоланню бідності та зuboжіння. Подальший пошук джерел фінансування соціальної сфери на місцевому та регіональному рівні, оптимізація моделей використання наявних коштів має забезпечуватися через дотриманням принципового положення — підтримка державою працездатних громадян шляхом підвищення зарплати, створення робочих місць, сприяння розвитку підприємництва, що відповідатиме демократичним європейським традиціям.

Крім того, основними джерелами наповнення місцевих бюджетів є: податок з доходів фізичних осіб, торговий патент, фіксований та єдиний податок, які сплачують суб'єкти підприємницької діяльності, що обрали спрощену систему оподаткування, а також плата за землю, фіксований сільськогосподарський податок, податок з власників транспортних засобів, податок на промисел та місцеві податки і збори.

Для забезпечення виконання дохідної частини бюджету, яка є основою для здійснення соціальних трансфертів, особливо увагу необхідно приділити збільшенню кола платників податків та зборів, які зараховуються до місцевого бюджету.

1. Насамперед, слід ввести постійну роботу з легалізації (державній реєстрації) громадян, які займаються систематичною діяльністю, спрямованою на отримання прибутків, без належної державної реєстрації підприємницької діяльності, а також легалізації найманої робочої сили. З цією метою слід доводити і переконувати громадян, що відповідно до статті 67 Конституції України кожен громадянин зобов'язаний сплачувати податки згідно законодавства. Легалізація підприємницької діяльності є не тільки виявом громадянської свідомості, патріотизму, а й законсервності. Адже податки є платою за суспільні послуги, які кожна людина отримує від держави. Тим більше, що сплата таких податків, як податок з доходів громадян, єдиний податок або торговий патент, сплачуються до бюджету територіальної громади, на якій проживає такий громадянин, де вчаться, виховуються його діти. Тому легалізація підприємницької діяльності, в тому числі легалізація найманої ро-

бочої сили, яка використовується на території громад, збільшить надходження місцевих бюджетів, а отже, дасть можливість поліпшити надання цим же громадянам суспільних послуг.

Наприклад, громадянин Н займається виготовленням меблів з метою її подальшої реалізації. При цьому він використовує будову в 100 кв.м., у якій знаходиться обладнання, та йому допомагають ще 6 чоловік. У результаті легалізації такого "цеху" (за умови вибору підприємцем спрощеної системи оподаткування) тільки за місяць до місцевого бюджету надійде: 240 грн. єдиного податку (після розщеплення; середня ставка податку 140 грн.); 270 грн. податку з доходів найманих фізичних осіб (мінімальна заробітна плата 350 грн.). Крім того, збільшиться і земельний податок у зв'язку з комерційним використанням ділянки площею 100 кв.м.

З іншого боку, громадянин, який зареєструвався підприємцем, має офіційне місце роботи, стабільне положення у суспільстві, визнання людей, офіційний страховий стаж, що дає право у майбутньому отримати пенсію. Така особа, а також найманою працівники, сплачуючи пенсійні внески, внески на страхування від непрацездатності, внески на страхування на випадок безробіття, мають право у разі хвороби одержувати лікарняні, допомогу по вагітності, у разі втрати роботи — допомогу по безробіттю, розмір яких залежить від розміру заробітної плати. Крім того, офіційно оформлені трудові відносини громадянина з його роботодавцем дозволяє громадянину вимагати дотримання роботодавцем законодавства України у частині оплати праці, компенсації за часткову або повну втрату працездатності, доплат за особливі умови праці та інші компенсації, передбачені законодавством, що сприяє у вирішенні трудових конфліктів.

При цьому підприємці можуть обрати як загальну, так і спрощену систему оподаткування. Підприємці, які обрали спрощену систему оподаткування і звітності зі сплатою єдиного податку, не нараховують страхові внески на фонд оплати праці, не сплачують ряд інших податків і зборів, земельний податок, збір за використання природних ресурсів, збір за дозвіл на розміщення об'єкта торгівлі, що є вигідно для їх бізнесової діяльності.

Відповідно до ст.3 Указу Президента України від 28.07.1999 р. № 746/99 "Про спрощену систему оподаткування обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" та Закону "Про Державний бюджет України на 2005 рік" відділення Державного казначейства України наступного дня після надходження

коштів спрямовують суми єдиного податку: до місцевого бюджету — 43%; до Пенсійного фонду України — 42%; на обов'язкове соціальне страхування 15%.

У той же час доходи, одержані від підприємницької діяльності при застосуванні єдиного або фіксованого податку, не включаються до місячного та річного оподаткованого доходу такого платника. Спрошено звітність та облік у таких суб'єктах господарювання.

Отже, легалізація підприємницької діяльності є взаємовигідною справою як для органів місцевого самоврядування, так і громадян.

Одночасно необхідно роз'яснювати громадянам і про їх відповідальність за здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації. Статтею 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлено штраф у розмірі від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 51 до 138 грн.) з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої конфіскації.

2. Створення нових робочих місць, в тому числі шляхом організації відокремлених підрозділів підприємств, зареєстрованих в інших населених пунктах. Адже податок з доходів фізичних осіб, утриманий з працівників підрозділів, розташованих на території іншої територіальної громади, ніж юридична особа, сплачується до бюджету територіальної громади за місцем розташування такого підрозділу.

3. Перегляд вартості торгових патентів, встановлення його розміру, який відповідає сучасним реаліям.

4. Встановлення оптимального розміру фіксованого патенту та єдиного податку для підприємців, а також вичерпного переліку видів діяльності за єдиним податком.

5. Інвентаризація, наведення порядку в обліку земельних ділянок, платників земельного податку і орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності. Слід врахувати, що Прикінцевими положеннями Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів України" внесено зміни до Закону України "Про плату за землю", якими скорочено перелік платників, звільнених від сплати земельного податку. Крім того, статтею 72 Закону України "Про Державний бюджет України на 2006 рік" встановлено, що від сплати земельного податку звільнені лише ті установи освіти, науки, охорони здоров'я, культури і спорту, які повністю утримуються за рахунок коштів дер-

жавного або місцевих бюджетів. У разі надання такою установою в оренду приміщення, плата за землю з цієї площі сплачується на загальних підставах.

Проведений аналіз та перевірки доводять, що через відсутність належного порядку в обліку землекористувачів бюджету місцевих рад втрачають протягом року близько 2,5 млн грн. плати за землю.

6. Слід врахувати, що у 2006 році до місцевих бюджетів зараховується 90 % коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній власності (до розмежування земель державної і комунальної власності); 100 % коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у комунальній власності (після розмежування земель державної та комунальної власності).

Організатором земельних торгів є орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, уповноважений здійснювати відчуження земельної ділянки, призначеної для продажу під забудову, або державний виконавець відповідно до рішення суду. Проведення земельних торгів здійснює юридична особа, яка має дозвіл (ліцензію) на проведення земельних торгів, на підставі договору з відповідним органом державної влади чи органом місцевого самоврядування. Порядок проведення земельних аукціонів затверджено Рішенням № 530 шістнадцятої сесії обласної ради від 19 квітня 2005 року "Про тимчасове положення про земельні аукціони (конкурси)".

Органам місцевого самоврядування необхідно також своєчасно приймати рішення про зміну цільового призначення земель, зокрема визначення меж земель рекреаційного призначення, що дало б можливість також збільшити надходження земельного податку та орендної плати за землю.

7. Максимальне залучення громадян до сплати податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. У населення перебуває ще значна кількість незареєстрованої техніки (тракторів, вантажних автомобілів), які використовуються для надання послуг. Внаслідок цього податок з таких механізмів до бюджету не надходить.

8. Посилення контролю за сплатою збору за використання лісових ресурсів місцевого значення (грибів, ягід) та податку з доходів фізичних осіб від реалізації грибів та дикоростучих плодів і ягід. Створення для цього на місцях заготівельних пунктів. При цьому згідно Порядку видачі дозволів і встановлення лімітів

спеціального використання природних рослинних ресурсів місцевого значення та справляння збору за їх спеціальне використання, затвердженого рішенням Закарпатської обласної ради тринадцятої сесії 3 скликання від 8 грудня 2000 р. № 263, на рівні адміністративних районів створюються комісії, з участю представників районної ради, постійних лісокористувачів, державної екологічної та податкової інспекції, які в межах доведених обласною державною адміністрацією обсягів надає ПД: погодження на право заготівлі лісових ресурсів місцевого значення, дозвіл на право закупки у населення природних рослинних ресурсів.

9. Розширення бази застосування місцевих податків і зборів: комунального податку, ринкового збору, збору за надання дозволу на розміщення об'єкта торгівлі, збору за розміщення реклами, курортного збору.

На сьогоднішній день існує ряд проблем, вирішення яких надасть змогу розширити базу оподаткування по ринковому збору. Насамперед, впорядкування стихійної торгівлі в населених пунктах, в першу чергу поблизу ринків. Стихійна торгівля процвітає практично у всіх населених пунктах, де працюють ринки — на тротуарах, у приватних дворах, з автомобілів на проїзних частинах вулиць і т.д. Вирішення даної проблеми полягає в тому, що на місцях стихійної торгівлі орган місцевого самоврядування за ініціативою податкових органів приймає рішення про встановлення збору за видачу дозволу на розміщення об'єкта торгівлі або паркування автотранспорту і назначає відповідальну особу, яка буде справляти даний збір. Як наслідок, частина торгівців перейде на ринки, а інші будуть сплачувати даний збір, що в кінцевому результаті збільшить надходження до місцевих бюджетів.

Друга проблема, яка сьогодні існує практично на всіх ринках, — це паспортизація ринків, нумерація торгових місць, приведення ринків у відповідність до Правил торгівлі на ринках. На сьогоднішній день практично всі органи місцевого самоврядування, де працюють ринки, прийняли диференційовані ставки ринкового збору, в основному ставки збору залежать від займаної площі й виду торгівлі. Однак чіткого визначення торгових місць на ринках не проведено, не проведено обміри стаціонарних приміщень, обміри контейнерів, складів і т.д. Вирішення даної проблеми полягає в тому, що за рекомендацією податкових органів органи місцевого самоврядування приймають відповідні рішення, якими зобов'язували б ад-

міністрації ринків виділяти частину місячного доходу (5—10 %) на облаштування ринків, їх паспортизацію та приведення у відповідність до вимог Правил торгівлі на ринках України.

Іншим напрямом роботи, який покращив би своєчасність і повноту зарахування до місцевих бюджетів ринкового збору, є перегляд рішення рад в частині сплати ринкового збору суб'єктами господарювання, за якими закріплені постійні торгові місця на ринках або укладено із адміністрацією ринків договори оренди торгового місця, сплачувати ринковий збір авансом не пізніше 5 числа поточного місяця в безготівковому порядку через установи банків на розрахунковий рахунок ринку.

У зв'язку з розширенням рекреаційних зон та з метою розширення бази оподаткування курортним збором органам місцевого самоврядування потрібно:

— ініціювати рішення щодо законодавчого визначення курортних територій місцевого значення (рішенням обласної ради). На їх основі прийняти рішення про запровадження курортного збору;

— провести інвентаризацію суб'єктів господарювання, які ведуть свою діяльність у курортній місцевості, що потенційно підпадуть під дію прийнятих рішень і будуть сплачувати курортний збір. З такими платниками слід провести роз'яснювальну роботу з даного питання і ознайомити з чинним законодавством.

Можна вважати, що рекомендовані шляхи поповнення місцевих бюджетів нададуть змогу підвищити рівень соціальних трансфертів, розвинути соціальну сферу і удосконалити реалізацію соціальної функції держави.

Література:

1. Александров В. Освітня послуга // В. Александров / Економіка України. — 2006. — № 8. — С. 15—19.
  2. Борейко В. Шляхи підвищення ефективності податкового та соціального законодавства // В. Борейко / Економіка України. — 2007. — № 9. — С. 21—29.
  3. Жулин А.Б. Мониторинг внедрения административных регламентов / А.Б. Жулин, О.С. Иванова // Вопросы государственного и муниципального управления. — 2008. — № 2. — С. 171—181.
  4. Капогузов Е.А. Реформы государственного управления: теоретические основы и практика реализации // Е.А. Капогузов, В.Л. Тамбовцев. — М.: Теис, 2009. — 217 с.
  5. Pollitt C., Bouckaert G. Public Management Reforms. A Comparative Analysis. — 2-d Ed. — Oxford, 2004.
- Стаття надійшла до редакції 09.04.2010 р.